
*Ekonomski aspekti trgovine
između SAD i SSSR-a*

Ljubiša Adamović

Trgovina između SAD i SSSR-a u razdoblju posle drugog svetskog rata nalazi se u senci političkih odnosa između dveju supersila. Ako se imaju u vidu ekonomski odnosi dveju zemalja između dva rata i činjenica da među njima ni u prošlosti ni u savremenim uslovima nije bilo razvijenih ekonomskih odnosa u smislu visokog nivoa uzajamne ekonomske zavisnosti — nije teško da se zaključi da je robna razmena između SAD i SSSR-a, pa i drugi vidovi ekonomske saradnje i na tradicionalnoj, a ne samo na bazi tekućih odnosa, jedan od osetljivih i veoma nestabilnih tokova međunarodne ekonomske saradnje.

Ne ulazeći u dublju prošlost i raspravljajući o tekućim odnosima u robnoj razmeni između tih dveju zemalja, neophodno je da se vodi računa o dvema grupama činjenica:

a) Sa stanovišta *ekonomskog potencijala* te dve zemlje imaju niz sličnosti, kao što su velika teritorija, bogatstvo prirodnih izvora, raspolaganje sopstvenom energijom, mogućnosti za sopstvenu proizvodnju hrane, razvoj sopstvene tehnologije i ogromno unutrašnje tržište, kako po broju stanovnika, tako i po nivou potrošnje. Dakle, svaka od njih ima osnovne ekonomske preduslove za korišćenje prednosti ekonomije obima i mogućnosti da bilo koji proizvod u uslovima savremene tehnologije proizvodi u velikim serijama i u uslovima optimalne strukture troškova.

b) Sa stanovišta *dostignutog nivoa ekonomske razvijenosti*, reč je o dvema vodećim ekonomskim silama u svetu između kojih postoji visok disparitet. Privreda SAD je na znatno višem stepenu ekonomske zrelosti, što je rezultat startnih prednosti u pogledu početka industrijalizacije, zatim istorijski uslovljenih prednosti, jer se proces privrednog razvoja nije prekidao razaranjima sopstvene teritorije i uništenjem nacionalnog ljudskog i materijalnog bogatstva (posle građanskog rata 1861—1865. u SAD ne samo što nije vođen rat na sopstvenoj teritoriji, već je i u ratovima vođenim u inostranstvu, u kojima su SAD bile angažovane ili neutralne, privreda SAD imala dodatne podsticaje za sopstvenu visoku konjunkturu, što se posebno manifestovalo tokom prvog i drugog svetskog rata). Sem

toga, to je i rezultat toga što je s napuštanjem pozicije izolacionizma, kada su za to stvoreni materijalni uslovi, privreda SAD, kao privreda vodeće kapitalističke zemlje, od prvog svetskog rata naovamo, iskoristila i niz drugih prednosti za koje su pre nje bivše velike kolonijalne metropole morale da fizički i vojnički grade svoj imperijalni sistem, dok su to SAD postigle u uslovima *robne, finansijske i tehnološke* dominacije u svetskoj privredi.

S druge strane, u tom pogledu podređeni položaj SSSR-a i njegove privrede, koji se na osnovi različitih merenja, pre svega nacionalnog bruto-proizvoda, odnosi prema privredi SAD, u gruboj proporciji, 1:2, nije ni u ekonomskom, a još manje u vojno-strategijskom i političkom pogledu u tolikoj meri hendikepiran. Naime, veliko je pitanje da li i u kojoj meri za procenu realnog ekonomskog položaja jedne privrede kao što je sovjetska i zemlje kao što je SSSR oslanjanje na uporedne analize postojećeg ekonomskog potencijala predstavlja realnu osnovu za zaključivanje bilo u pogledu unutrašnjih ekonomskih odnosa, bilo u pogledu mogućnosti SSSR-a da u političkim i ekonomskim odnosima sa inostranstvom vodi određenu politiku.

Reč je pre svega o *strukturi* proizvodnje i razlikama koje u tom pogledu postoje između ta dva velika rivala i dva partnera. U uslovima visoke ekonomske razvijenosti i strukture »potrošačkog društva«, značajan deo nacionalnog proizvoda u SAD sačinjavaju artikli bez kojih se ne samo može, već bez čije potrošnje ne bi došlo ni do ugrožavanja postojećeg životnog standarda u SAD, a koji za većinu drugih zemalja, naročito za SSSR, nemaju bilo kakvog značaja. Za osnovnu ekonomsku i društveno-političku ravnotežu u jednoj zemlji postoje ključni i kritični proizvodi od čijeg stepena saturacije domaćeg tržišta, ili zadovoljenja domaćeg potrošača društvo može da ima mnogo negativnih posledica, ili pak mogu da služe kao okosnica stabilnosti. Isto tako, od strukture proizvodnje zavisi da li će i na nižem nivou dohodaka i ukupne materijalne moći jedna zemlja da razvija naoružanje, proizvodnju kapitalne opreme, bazne izvore energije, i sl. Nije, dakle, u pitanju samo poznata alternativa ekstremnog tipa: buter ili topovi, već znatno složenije mogućnosti vođenja unutrašnje ekonomske politike, koja sa svoje strane umnogome determiniše i spoljnu politiku svake zemlje.

Imajući u vidu navedene sličnosti u ekonomskom potencijalu (uz tzv. resursne prednosti u korist SSSR-a) i razlike u ostvarenom nivou ekonomske razvijenosti, odnosno tekućem stepenu korišćenja postojećih mogućnosti (gde su prednosti na strani privrede SAD), može se zaključiti da je reč o dva, u ovom slučaju ekonomska, kolosalna potencijala koji imaju različitu strukturu, različitu dinamiku, i svaka od ekonomskih supersila (što se često zaboravlja pod utiskom vojne moći tih dveju zemalja) ima svoju orbitu i putanju ekonomskog razvoja. U tom pogledu postoji očigledan disparitet između njihovog međusobnog rivaliteta i »praćenja u stopu« u domenu naoružanja, obezbeđenja ravnoteže vojne moći, uzajamnog pariranja u svetskoj politici, gde njihova »jednakost« znatno više dolazi do izražaja, i odnosa koji među njima postoje u domenu unutrašnjeg privrednog razvoja i spoljne ekonomske politike.

U ovoj drugoj oblasti odnos snaga je u korist SAD, i do rivalstva može da dođe, pa i do jednake angažovanosti, samo u pojedinačnim slučajevima ekonomske intervencije na nekoj od neuralgičnih točaka u okviru globalne strategije svake od supersila. Međutim, baš zbog razlika u nivou ekonomske razvijenosti i sposobnosti tekućeg korišćenja ekonomskog potencijala zemlje, ravnoteža u domenu naoružanja, povremeni paritet u pružanju ekonomske pomoći nekoj zemlji i slične akcije postižu se sa sovjetske strane nauštrb nivoa tekuće lične i opšte potrošnje, odnosno na teret ličnog životnog standarda ogromne većine građana SSSR-a.

Različiti putevi razvoja i sličnosti u pogledu ekonomskog potencijala delovali su kroz istoriju, a i u savremenim uslovima, na relativno nizak stepen ekonomske saradnje između SAD i SSSR-a. Ovom prilikom nije naodmet da se navede i postojanje izvesnog optimizma u poslovnim krugovima SAD da će posle rušenja samodržavlja i svrgavanja cara u Rusiji da dođe do takvog razvoja koji bi pogodovao jačanju poslovnih veza između SAD i Rusije. Pri tome se računalo prvenstveno na ogromno tržište na kojem bi industrija SAD mogla da obezbedi plasman svojih proizvoda te da i taj deo sveta uključi u svoje ambicije globalne ekonomske dominacije. U tom pogledu postojala su na obema stranama različita očekivanja. Nije slučajno što je u razdoblju između februarske i oktobarske revolucije (1917.) intenzivirana saradnja između SAD i ruske privremene vlade.¹ Prema ocenama koje su mogle da se čuju u poslovnim krugovima SAD toga vremena, »Rusija je najveće tržište na svetu, za trgovinu, investicije i gotove proizvode.«² U tim uslovima u SAD se računalo na razvoj Rusije kao buržoasko-demokratske zemlje, sa svim političkim i ekonomskim posledicama takvog razvoja.

Kratko vreme posle pobeđe oktobarske revolucije, takav stav SAD bitno je izmenjen, uključujući i učestće SAD u oružanoj stranoj intervenciji protiv sovjetske republike. Otuda V. I. Lenjin 1920. godine, u izuzetno teškoj i kriznoj situaciji, vrlo jednostavno objašnjava stav sovjetske republike prema SAD, zahtevajući: »Neka nas američki kapitalisti ne diraju. Mi njih nećemo da diramo. Mi smo čak spremni da im zlatom platimo mašine koje su nam potrebne za proizvodnju, industrijsku opremu i drugu robu. I ne samo što smo spremni da to platimo zlatom, već i sirovinama.«³

Ove ilustracije iz istorije ekonomske saradnje između SAD i SSSR-a date su pre svega kao tipičan primer oscilacija u tim odnosima, približavanja i udaljavanja. Od 1917. godine do sada krivulja sovjetsko-američkih trgovinskih odnosa može da se okarakteriše kao krivulja velikih oscilacija, ali na niskoj razini ekonomske saradnje.

1
Vidi detaljnije: Radovan Vukadinović, *Američko-sovjetski odnosi 1917—1976*, Povijesna biblioteka, Zagreb, 1977.

2
Appleman Williams, *American-Russian Relations 1781—1947*, New York, 1952, str. 99.

3
V. I. Lenjin, *O vnješneekonomske odnošenijah socijalističkog gosudarstva*, Moskva, 1967, str. 81.

Iz prvog dela ovog rada, u kojem su veoma detaljno tretirani pravni aspekti trgovinskih odnosa između SAD i SSSR-a, može da se sagleda istorijat regulisanja njihovih trgovinskih odnosa, pri čemu je administracija SAD pokazala svoju sklonost ka primeni sankcija gotovo u svakom kritičnijem trenutku (bez obzira na kojim osnovama je situacija shvaćena kao kritična za interese SAD).

Istovremeno, činjenica da je sa sovjetske strane znatno manje sankcija, sa formalno-pravnog stanovišta, ne znači da ih u suštini nije bilo. Naime, najznačajniji, pravno i organizaciono gledano relativno jednostavni metod, i veoma efikasan, kojim se SSSR služi u regulisanju svojih trgovinskih odnosa sa inostranstvom jeste *državni monopol spoljne trgovine*. Taj metod ima niz prednosti i nedostataka, o kojima nije reč ovom prilikom, ali je sigurno jednostavan i efikasan ako je reč o potrebi da se obezbedi državna kontrola nad rodnim prometom sa spoljnim svetom. Dekret o uspostavljanju državnog monopola spoljne trgovine treći je dekret nove sovjetske vlasti, i dovoljno je da se pomene da su pre tog dekreta doneli samo Dekret o miru i Dekret o zemlji! Ovoj jednostavni i jedinstveni mehanizam deluje od 1918. godine do današnjih dana, dakle, u miru kao i u ratu, u uslovima nerazvijenosti kao i u uslovima današnje razvijenosti sovjetske privrede. Zbog njegovog postojanja, upoređivanje pravnih sankcija sa američke strane u odnosu na sovjetske pravne sankcije daje nepovoljniju sliku o američkoj administraciji nego što je stvarno stanje stvari.

Sklonost američke administracije da često poseže za ekonomskim sankcijama u trgovini sa SSSR-om, ili kasnije u trgovini sa »komunističkim zemljama«, može da se objasni sa više faktora, od kojih se posebno ističu dva:

a) Budući da SAD spadaju u zemlje sa najliberalnijim regulisanjem robne razmene sa inostranstvom, potrebna je posebna procedura i donošenje konkretnih mera, uz opsežna razmatranja ovih pitanja u odgovarajućim telima državne uprave i predstavničkih organa. Na taj način, uz činjenicu da je stepen informisanosti i način funkcionisanja političkog sistema u SAD takav da čitava javnost mora do detalja da bude upoznata sa merama koje treba da se donesu, unutrašnja i svetska javnost alarmiraju se znatno ranije nego što su same mere i donete. Činjenica da trgovina sa SSSR-om nije od bitnog značaja za privrednu ravnotežu SAD, ali da može da bude važna u konkretnom slučaju za određenu granu ili za određeno preduzeće, a samim tim i za neke lokalne, uže sredine, dovodi do rasplamsavanja javne polemike, mobilisanja lokalnog, dakle teritorijalnog, ili pak granskog lobija, što čitavom procesu daje posebnu važnost. I domaća i svetska javnost dobijaju novu temu koja po psihološkom i političkom efektu umnogome premašuje objektivnu ekonomsku dimenziju.

b) Činjenica da se u razmeni sa SSSR-om američka strana pojavljuje kao razvijena zemlja u odnosu na manje razvijenu, tj. da SAD izvozi tehnologiju i proizvode višeg stepena obrade, dok SSSR izvozi sirovine i

proizvode nižeg stepena obrade, deluje na nosioce politike sankcija protiv SSSR-a (uključujući i mere embarga) tako da je moguće da se protivniku nanese veća šteta ako se otežaju ili obustave određene isporuke nego što je šteta koju bi privreda SAD mogla da ima od obustavljanja robne razmene sa SSSR-om. Što se uz proizvode visokog stepena obrade javlja i hrana, daje ovakvom viđenju problema nove argumente.

Najnoviji i, kratkoročno posmatrani, najdramatičniji potez američke sklonosti ka primeni sankcija odigrao se 6. januara 1980. kada je u svom televizijskom istupu predsednik SAD Džimi Karter izjavio da »svet ne može da mirno posmatra i dozvoli da SSSR nekažnjeno izvrši invaziju Avganistana«,⁴ najavljujući niz ekonomskih i drugih sankcija protiv Sovjetskog Saveza. Glavnu sankciju trebalo je da predstavlja oštro smanjenje izvoza žita u SSSR. Kao što je poznato, SSSR je 1976. godine zaključio sporazum sa SAD o redovnim kupovinama žita, uglavnom pšenice, u obimu od 8 miliona tona godišnje, za narednih pet godina. U tih 8 miliona tona Predsednik SAD nije dirao, ali drugih 17 miliona tona, čija je kupovina bila zaključena, potpalo je pod udar sankcija. Tom istom prilikom rečeno je da SSSR neće moći da nabavlja visoko razvijenu tehnologiju, pre svega određene vrste računara i opreme za eksploataciju nafte, kao i neke druge proizvode za koje se bude ocenilo da su od strateškog značaja za SSSR. Ali, nije se ostalo samo na tome. I kvota dozvoljenog ulova kitova u američkim vodama smanjena je sa 350.000 tona na 75.000 tona u 1980. godini. Isto tako, najavljeno je odlaganje onih mera koje su već bile u toku razmatranja, a koje su se odnosile na otvaranje novih američkih i sovjetskih konzulata, intenziviranje ekonomske i kulturne saradnje i sl.⁵ Kanada i Australija izrazile su saglasnost da ne povećaju isporuke žita SSSR-u, kako se na taj način ne bi devalvirala odluka Predsednika SAD, odnosno da SSSR kupovinama u ovim dvema zemljama ne kompenzira nabavke uskraćene u SAD.

Tako je tokom nekoliko nedelja porušen niz mostova koji su mukotrpno izgrađivani po nekoliko godina. Sama činjenica da može da se postupi na taj način ukazuje na prednost i prioritet političkih kriterija u odnosima između SAD i SSSR-a. Ono što je posebno značajno za svaku negativnu akciju, da je znatno brža i efikasnija od akcije usmerene u pozitivnom pravcu, manifestovalo se više puta, pa i u najnovijoj fazi sovjetsko-američkih privrednih odnosa 1980—1981. godine.

I celokupna analiza i potreba za analizom sovjetsko-američkih trgovinskih odnosa motivisana je pre svega nastojanjem da se sagleda da li sa ekonomskog stanovišta, i u kojoj meri, postoji osnov za očekivanje poboljšanja odnosa između dveju supersila od kojih, prvenstveno, zavisi opšti mir u svetu. Inače, kada bi se polazilo isključivo od uloge koju samo međusobna trgovina ima za svaku od ovih dveju zemalja, potreba za analizom gotovo bi se svela na nulu.

⁴
»International Herald Tribune«, 6. I 1980.

⁵
Ibid.

razumevanja, vrlo ga je teško naći u šezdesetim i sedamdesetim godinama dvadesetog veka. Svakako, u okviru ovog članka mora da izostane odgovor na postavljeno pitanje, ali je bitno da se povodom sovjetskih kupovina hrane ovo pitanje mora da postavlja i u SSSR-u i izvan SSSR-a, i među prijateljima SSSR-a i među onima koji to nisu.

b) Ako se onemogućiti ili oteža uvoz hlebnih žita u SSSR, to ne znači da će se SSSR izložiti gladi, ali kupovine u SAD mogu da budu one marginalne količine koje deluju na proces snabdevanja da se odvija relativno normalno i da ne dolazi do zastoja koji u domenu snabdevanja osnovnim prehrambenim proizvodom može da dovede do potrošačke groznice, tendencije sakupljanja zaliha brašna u domaćinstvima, i time i do pogoršanja samog sistema snabdevanja u dimenzijama koje nisu objektivno neminovne, već deluju kao posledica psihološkog faktora.

c) Manji uvoz žita može da znači ugrožavanje broja stoke, što inače nije sektor izobilja. Sa smanjenjem raspoloživih hlebnih žita, po pravilu, postojeća količina koristi se za ljudsku ishranu, dok se deo stoke kolje zbog nedostatka odgovarajuće količine hrane. Zavisno od vrste stoke, potrebno je vreme od 1 do 4 godine za obnovu stočarstva i u tom razdoblju se jednogodišnji poremećaj u snabdevanju žitom pretvara u višegodišnji poremećaj u snabdevanju mesom, uz pretpostavku da će manje rodna godina biti izuzetak i da se neće da ponovi naredne, ili svake druge, treće godine.

S druge strane, sovjetske su kupovine za SAD znatno manje značajne, i svode se uglavnom na isporuke određenih vrsta mineralnih sirovina, pri čemu SAD mogu te sirovine da obezbede i iz drugih izvora, isto kao što SSSR može da obezbedi hranu i iz drugih izvora van SAD.

Za sagledavanje relativnog položaja pojedinih delova sveta, uključujući i SSSR i SAD u kontroli nad stratejskim sirovinama, može da posluži procena data u tabeli 1.

Tabela 1
Kontrola svetskih rezervi stratejskih sirovina 1980.

| Sirovina | (u procentima) | | |
|-----------|---------------------------------|------------|------------------|
| | Razvijene kapitalističke zemlje | Zemlje SEV | Zemlje u razvoju |
| kalaj | 4 | 17 | 79 |
| nafta | 10 | 16 | 74 |
| zemni gas | 22 | 38 | 40 |
| gvožđe | 35 | 36 | 29 |
| boksit | 38 | 6 | 56 |
| fosfat | 39 | 18 | 43 |
| bakar | 41 | 14 | 45 |
| nikl | 44 | 15 | 41 |
| ugalj | 49 | 48 | 3 |
| mangan | 52 | 29 | 19 |
| cink | 69 | 16 | 15 |
| olovo | 70 | 17 | 13 |

Izvor: Rayner-Harwill, *Economic Survey of Metals*, London, 1980, str. 89.

Iako između procene stanja sigurnih svetskih rezervi i proizvodnog potencijala postoje određene razlike, iz tabele 1 može lako da se sagleda da u domenu sirovina SAD mogu da obezbede dostup snabdevanju i izvan zemalja članica SEV, uključujući naravno, i SSSR. U tom pogledu postoje velike razlike između stepena zavisnosti od snabdevanja sa Istoka gorivom i energijom, kao i određenim vrstama sirovina, između SAD na jednoj i zapadne Evrope na drugoj strani.

Isto tako, politički pritisak u pravcu jačanja trgovine sa Sovjetskim Savezom znatno je manji u SAD nego u zapadnoj Evropi. Naime, ako SSSR kupuje oko 0,50% ukupnog američkog izvoza, te isporuke mogu da budu važne za pojedine korporacije i za pojedine lokalitete, ali je gotovo sigurno da se na toj osnovi ne može da pokrene široka nacionalna kampanja u kojoj bi učestvovali i poslodavci i sindikati, bilo u jednoj, bilo u više grana, u cilju pritiska na vladu da otklanja prepreke u trgovini sa Sovjetskim Savezom. Naprotiv, sticajem istorijskih okolnosti, sindikati su u SAD jedna od najkonzervativnijih društvenih grupa u podržavanju bojkota te trgovine i podržavanju svih ekonomskih sankcija protiv SSSR-a.

U svakom slučaju, ostaje ocena da je trgovina između SAD i SSSR-a manje važna po obimu, a važnija po strukturi, i da je, u celini gledano, manje važna za SAD nego za Sovjetski Savez.

Međutim, kada je došlo do primene najnovijih sankcija protiv trgovine sa SSSR-om, zabeležen je veliki pad razmene između dveju zemalja. Tako je, prema podacima Evropske ekonomske komisije UN, u prvih devet meseci 1980. razmena smanjena za 62%, odnosno sa 2,9 na 1,1 milijardu dolara. SAD su smanjile svoj izvoz za 67%, ili sa 2,4 milijarde dolara na 821 milion dolara. Sovjetski izvoz je smanjen za 40%, odnosno sa 489 na 293 miliona dolara u odnosu na stanje u 1979. godini (također prvih devet meseci). Ovaj pad u trgovini između SAD i SSSR-a drastičan je čak i ako se ima u vidu činjenica da je trgovina između dveju zemalja 1979. godine bila na relativno visokom nivou, pre svega zbog velikih kupovina pšenice koje je Sovjetski Savez izvršio u SAD.⁷ Ovim smanjenjem razmene SAD su među sovjetskim zapadnim partnerima pale sa drugog na deseto mesto. Moguće je, dakle, da se u relativno kratkom razdoblju, kraćem od jedne godine, izvrši ovako drastično pomeranje naniže. Za povećanje razmene, odnosno pomeranje naviše, bilo je potrebno nekoliko godina, u najnovijem uzlaznom segmentu ciklusa u sovjetsko-američkoj trgovini to je bilo razdoblje 1974—1979.

7
United Nations, Economic Commission for Europe: *The European Economy 1980*, ECE XXXVI/1 add. 1, Table 3.6.5.

Prema podacima za 1978. godinu, uvoz iz SAD činio je samo 4,63% ukupnog sovjetskog uvoza, a izvoz u SAD samo 0,73% ukupnog izvoza iz SSSR-a. Što se pak SAD tiče, trgovina sa SSSR-om ima znatno manju ulogu nego za SSSR, samo što je veći značaj na izvoznoj nego na uvoznoj strani. Tako je uvoz iz SSSR-a u 1978. godini predstavljao 0,23% ukupnog američkog uvoza, a izvoz u SSSR 1,57% ukupnog američkog izvoza.⁶ Dakle, od ukupno četiri pomenuta podatka dva su u dimenzijama dozvoljene statističke pogreške za ove vrste analiza, dok druga dva predstavljaju relativno simboličnu vrednost za SAD (1,57%) i znatno veću za SSSR (4,63% uvoz iz SAD u odnosu na ukupni uvoz).

Važnost strukture robne razmene

Bilo bi, međutim, nerealno ako bi se značaj trgovine između SAD i SSSR-a, bez obzira na to što brojni podaci ne impresioniraju, mehanički sveo na nivo o kojem govore cifre o ukupnoj razmeni. Važnost trgovine između SAD i SSSR-a (osim kao barometra političkih odnosa) sa ekonomskog stanovišta može da se oceni pre svega polazeći od strukture robne razmene.

Tako se Sovjetski savez snabdeva iz SAD dvema veoma značajnim kategorijama proizvoda, kao što su proizvodi visoke tehnologije i hrana. Privremena suspenzija dozvole za izvoz opreme, kao što su električni računari, oprema i delovi za transportne uređaje, hemijski i metalurški proizvodi, oprema za eksploataciju nafte i zemnog plina te oprema za komunikacije, može da predstavlja relativno mali deo ukupnog uvoza u SSSR, ali je u pitanju uvoz proizvoda koji predstavljaju ono što je »poslednja reč tehnike« i što može da bude od vitalnog značaja za niz novih investicionih objekata u SSSR-u.

S druge strane, ako se doda i hrana, takođe je reč o hrani kao proizvodu savremene visoko razvijene tehnologije. Američki izvoz žita zasnovan je na velikoj hemizaciji i mehanizaciji poljoprivredne proizvodnje, na intenzivnom razvoju niza fundamentalnih grana nauke i njene primene u poljoprivredi. I izvoz hlebnih žita u SSSR predstavlja izvoz stratejskih proizvoda u najvulgarnijem značenju ovog pojma, ali i istovremeno u veoma istančanom razumevanju svih efekata koje direktno i indirektno izaziva uvoz hrane u Sovjetski Savez i to iz SAD. U neka od tih pitanja spadaju i ova:

a) Zbog čega uopšte jedna zemlja kao SSSR, sa prirodnim resursima i najplodnijom poljoprivrednom površinom u svetu, od svog osnivanja (1917.) ima probleme sa prehranom sopstvenog stanovništva? Dok za godine revolucije, rata, obnove i sl. svaki objektivni analitičar mora da ima

⁶ United Nations, *Monthly Bulletin of Statistics*, jun 1979.

Različiti primeri primene ekonomskih sankcija, uključujući i embargo, odnosno zabranu izvoza, o čemu je data detaljna analiza u prvom delu ovog članka, predstavlja, sa ekonomskog stanovišta, proces sa jednom zajedničkom karakteristikom: neuspeh, odnosno odsustvo postizanja određenih političkih i ekonomskih ciljeva prema zemlji protiv koje se primenjuju ekonomske sankcije.

Za nas, Jugoslovene ovaj problem postavlja se u znatno jasnijem obliku nego za mnoge druge zemlje i narode, pre svega zbog sopstvenog iskustva. Iskustvo jugoslovenskih naroda u tom je pogledu poučno. Ono može da se u savremenoj istoriji prati u dvema varijantama.

Prvu varijantu predstavlja carinski rat Austro-Ugarske monarhije protiv Kraljevine Srbije, započet 1908. godine. Izlišno je govoriti o odnosima ekonomskih snaga, o disproporciji između dveju zemalja, o razlikama u stepenu njihovog ekonomskog razvoja, o kontinentalnom položaju i izolovanosti male Srbije od pomorskih puteva i sl. U okolnostima koje su bile višestruko povoljne za Austro-Ugarsku, cilj nije bio ostvaren — Srbija nije srušena na kolena ekonomskim sankcijama, kao što kasnije nije srušena ni napadom Austro-Ugarske, Nemačke i Bugarske u prvom svetskom ratu.

Drugu varijantu predstavlja ekonomska blokada koju je SSSR organizovao protiv Jugoslavije i njenog samostalnog puta u socijalizam i koja je trajala od 1948. do 1953. Ta blokada bila je relativno teža jer je kombinovana sa političkim i vojnim pritiskom i imala određene psihološke elemente kojima Austro-Ugarska nije raspolagala u svom arsenalu protiv Srbije. I u drugoj varijanti nepotrebno je da se govori o prednostima organizatora blokade, o svim materijalnim disproporcijama u njegovu korist. Zaostala i ratom materijalno i demografski teško oštećena Jugoslavija takođe nije pala na kolena.

Teško je naći bolje primere iz novije istorije na temu o efikasnosti ekonomske blokade i politike embarga. Naime, iz svake situacije postoji izlaz, pa i iz određenih međunarodno-ekonomskih lavirinata u kojima može da se nađe jedna zemlja. Pitanje je samo da li ta zemlja, njen nacionalni organizam i privredno-politički sistem, kao i sistem nacionalne bezbednosti imaju određen stepen energije i vitalnosti da se u uslovima ekonomske blokade i primene embarga suprotstave na odgovarajući način. Organizator blokade i politike embarga računa da će teškoće koje će izazvati svojim merama biti takve da će naterati zemlju na prihvatanje njegovih uslova, uključujući i neke koji mogu da deluju bizarno, kao npr. kada SAD traže od SSSR-a obezbeđenje mogućnosti za iseljavanje Jevreja (kao da je SAD nacionalna država Jevreja, i u tom slučaju se postavlja pitanje a šta predstavlja Izrael, ili kao da je Izrael pod protektoratom SAD pa one vode njegove spoljne poslove?!), ili pak podsticanje tzv. zdravih snaga na obaranje legalnog državnog rukovodstva.

Pozivanje na ove primere bilo je potrebno da bi se još više izoštrio fokus pažnje u politici embarga SAD prema SSSR-u. Politika ekonomskih sankcija, uključujući embargo od strane SAD prema SSSR-u nije bila uspešna u prošlosti, kao ni u najnovijem primeru od 1980. godine. Činjenica da je novi predsednik SAD Ronald Regan stavio do znanja da će ukinuti embargo, i da je to relativno brzo učinio, sama po sebi govori u prilog tezi o neuspehu embarga na izvoz pšenice u SSSR. To ne znači da je Regan pomirljiviji od Kartera u odnosima sa SSSR-om, već, naprotiv, da smatra embargo, kako ga je sprovodio Karter, nedovoljno efikasnom merom. Drugim rečima, u uslovima postojanja relativno slobodnog svetskog tržišta, ekonomska blokada ili mora da bude potpuna, ili je ne treba ni preduzimati, jer može da znači otvaranje mogućnosti za američke konkurente, odnosno druge razvijene kapitalističke zemlje, da povećaju svoje prodaje Sovjetskom Savezu za onaj iznos kojeg su se politikom embarga u stvari odrekle SAD. Karakteristično je, na primer, da je u vreme primene embarga SAD na prodaju pšenice SSSR-u ova zemlja četiri puta povećala kupovinu pšenice u Argentini, a da Australija i Kanada takođe nisu dosledno podržavale SAD, već su povećale isporuke pšenice Sovjetskom Savezu.⁸

Drugim rečima, budući da je gotovo nemoguće da se organizuje generalni ekonomski bojkot, odnosno ekonomska blokada protiv SSSR-a u savremenim uslovima, ne treba da se primenjuju ni polovične mere, odnosno jednostrani embargo od strane SAD. Ako predsednik SAD Regan ostane dosledan svojoj dosadašnjoj poziciji o ekonomskim odnosima sa SSSR-om, moglo bi da se očekuje i odobravanje izvoza industrijskih proizvoda, savremene tehnologije i znanja i umeća («know-how»). Jedan od najvećih poslova u ovoj oblasti je posao firme «Caterpillar» koja je imala dozvolu za izvoz opreme za polaganje cevi u vrednosti od 80 miliona dolara. Razvijanjem ovog posla moglo bi da se u narednih nekoliko godina dostigne u ovoj poslovnoj transakciji ogromna suma od oko 8 milijardi dolara.⁹ Primer ove kompanije pokazuje kolike su mogućnosti multiplikovanja postojećeg obima robne razmene između dveju supersila. Imajući u vidu razlike u nivou ekonomske razvijenosti, u uslovima povećanog poverenja i popuštanja zategnutosti, SAD i SSSR mogu da razviju takve ekonomske odnose koji bi prevazišli sve što je dosad učinjeno ne samo na liniji ekonomske saradnje Istok-Zapad, već i u okvirima bilateralne saradnje u celini. Da li su ikada postojala dva partnera takvih ekonomskih dimenzija kao SAD i SSSR? Odgovor je negativan. Otuda bi za dinamičan razvoj SSSR-a i za ostvarenje nekih od grandioznih ekonomsko-investicionih poduhvata SAD i njihove korporacije bile, u stvari, jedini pravi partner na bilateralnoj bazi koji je u stanju da svojim dimenzijama sam zameni celokupnu grupu zapadnoevropskih zemalja. (Kao ilustracija može da se navede projekat džinovskog gasovoda od poluostrva Jamala u zapadnom Sibiru do Bavarske, odakle bi se granao u nekoliko zapadnoevropskih

8

Ibid., str. 133—147.

9

«The New York Post», 30. januara 1981.

zemalja. Glavni gasovod bio bi dug oko 5000 km, a njegova izgradnja zahteva savladavanje niza tehničkih i organizacionih kao i finansijskih problema. Samo uvozni deo ovog projekta dostiže vrednost od 10 milijardi dolara.)¹⁰

Zaključak

Privredni aspekti trgovine između SAD i SSSR-a imaju znatno manji stepen važnosti u odnosu prema političkim i pravnim aspektima. Činjenica da i jedna i druga zemlja predstavljaju primer zemalja sa različitim društveno-ekonomskim sistemima i na različitom nivou razvijenosti proizvodnih snaga, i da svaka na svoj način može da se razvija relativno autarkično, što se tiče zavisnosti od spoljnih tržišta, daje im niz pregovaračkih prednosti kako prema drugim zemljama, tako i međusobno. Zadržati se na ovoj oceni bilo bi statički i nedijalektički. Naprotiv, sa dijalektičkog stanovišta posmatrano, postoje realne snage i u jednoj i u drugoj zemlji koje deluju u prilog unapređenja trgovinske i ekonomske saradnje među njima. U SAD to je potreba za novim tržištima, povećanje zaposlenosti i obezbeđenje povoljnijeg položaja za sebe na ogromnom sovjetskom tržištu u odnosu na zapadnoevropske zemlje koje su realni i potencijalni konkurent privredi SAD. U SSSR to je otvoreno izražena potreba za ubrzanjem razvoja uz racionalnije korišćenje postojećih resursa i rešavanje niza otvorenih pitanja ličnog i društvenog standarda.

Ostaje da se vidi u kojoj će meri ovi pozitivni faktori biti u stanju, i kada, da nadvladaju kratkoročne rivalske interese supersila, odnosno da li će njihovu sadašnju negativnu međuzavisnost, ispoljenu kroz trku u naoružanju, moći da zameni pozitivan oblik ekonomske međuzavisnosti, što bi im omogućilo da, rešavajući na drugi način svoje partnerske i rivalske odnose, pristupe, i to zajednički, rešavanju otvorenih gorućih pitanja savremenog čovečanstva. A to je traženje rešenja za dve trećine svetskog stanovništva koje živi u nerazvijenim zemljama i koje može da ugrozi dosadašnja pozitivna dostignuća svetskog ukupnog razvoja, pri čemu čitava svetska zajednica gubi, a po toj logici oni koji najviše imaju, mogu najviše i da izgube.

Imajući u vidu činjenicu da se od sredine sedamdesetih godina niz problema svetske privrede javlja u novom svetlu i da zahteva globalno pregovaranje, sporazumevanje i planiranje, postoji osnova za umereni optimizam da će, po prirodi stvari, via facti, dve supersile, bez obzira na subjektivna raspoloženja nosilaca odluka u svakoj od njih, biti sve više upućene na uzajamnu saradnju, pri čemu ekonomska saradnja može da bude solidna osnovica za ostale oblike saradnje.

¹⁰
«Ekonomska politika», Beograd, 11. II 1980,
br. 1454, str. 48.